

Een katholieke ChristenUnie

door mgr. dr. Gerard de Korte

Mr. G. Groen van Prinstererlezing 2015

Colofon

CIP-Gegevens Koninklijke Bibliotheek Den Haag

Een katholieke ChristenUnie
door mgr. dr. Gerard de Korte
Mr. G. Groen van Prinstererlezing 2015

Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie
Mr. G. Groen van Prinsterer Stichting
Postbus 439
3800 AK Amersfoort
wi.christenunie.nl

Opmaak en fotografie:
frivista | concept & design, Amersfoort

Drukwerk:
Drukkerij De Bunschoter

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
1. Groen van Prinsterer vanuit rooms-katholiek perspectief	8
2. Een rooms-katholieke bisschop houdt de Groenlezing	10
3. Politieke samenwerking van christenen in Nederland	11
4. Naar een katholieke ChristenUnie?	13
5. Een katholieke ChristenUnie praktisch benaderd	15
6. Een rooms-katholieke bruidsschat	16
7. De katholieke ChristenUnie vandaag en morgen: humanisering van de globalisering	19

Voorwoord

“De ketters en de papen van gisteren zijn vandaag broeders en zusters in die ene Heer.” Veel krachtiger had de hernieuwde verbondenheid tussen christenen aan het begin van de eenentwintigste eeuw niet kunnen worden uitgedrukt. De typering is van bisschop Gerard de Korte, uitgesproken tijdens een indrukwekkende oecumenische samenkomst in oktober 2012 op het Malieveld. Dat is een mooie ontwikkeling. De kerk, de gemeenschap die Christus sticht, is katholiek, algemeen, universeel. Dat is een principiële punt in het christelijke geloof, en die overtuiging wordt ook in de oude geloofsbelijdenissen tot uitdrukking gebracht.

Maar wat betekent deze ontwikkeling voor de christelijke politiek? Moeten we streven naar een katholieke ChristenUnie? Op zoek naar een antwoord op die vraag nodigde het Wetenschappelijk Instituut mgr. dr. De Korte, uitgesproken voorstander van de oecumene, maar ook kenner van het christelijk-sociale denken, uit om de Groenlezing 2015 uit te spreken.

We zijn dankbaar dat bisschop De Korte onze uitnodiging heeft aangenomen en wij zijn verheugd met zijn bijdrage aan de bezinning op de katholiciteit van de ChristenUnie. De lezing vond plaats op woensdagavond 8 april 2015, in een toepasselijke locatie: Paushuizen, in de zestiende eeuw gebouwd in opdracht van Nederlands eerste en enige paus, Adrianus VI. Het was een bijzondere avond, getekend door gevoelens van verbondenheid. Ook in de media kreeg het moment veel aandacht, onder andere in *NRC Handelsblad*, *Trouw* en het *Katholiek Nieuwsblad*. Zowel het *Reformatisch Dagblad* als het *Nederlands Dagblad* publiceerde een verkorte versie van de lezing.

De bijdrage van bisschop De Korte komt op een bijzonder moment. De ChristenUnie bezint zich op haar grondslag. In de maand van het verschijnen van deze Groenlezing spreekt het ledencongres over een nieuw bestuursvoorstel, dat de oecumenische geloofsbelijdenis van Nicea als uitgangspunt neemt. Die beweging past bij de ChristenUnie. Zij wil een politieke partij van christenen zijn, ongeacht hun afkomst. De partij is een product van verbondenheid van de gereformeerde en evangelische beweging. Al in 2012 spraken de leden nadrukkelijk uit dat ook rooms-katholieken volwaardig met de ChristenUnie kunnen meedoen.

Bisschop De Korte komt in deze beweging van verbinding met een bijzondere boodschap. Hij roept rooms-katholieke, gereformeerde en evangelische christenen op hun verschillen niet weg te poetsen. En dat geldt zowel voor hun theologische

verschillen als voor verschillen in hun maatschappelijke denken. Er is geen reden om te zoeken naar een versmelting van het katholiek sociaal denken en de neocalvinistische maatschappijvisie, waartoe bij de oprichting van het CDA gepoogd is. Laat beide denktradities, met hun centrale principes van subsidiariteit en soevereiniteit in eigen kring, naast elkaar bestaan.

Om aan te sluiten bij het voorstel voor de nieuwe partijbeginselen, laat de ChristenUnie haar politieke visie zo voeden door 'een levende traditie van eeuwenlang christelijk denken over mens, maatschappij en overheid, vanaf de kerkvader Augustinus tot op de dag van vandaag'.

Juni 2015

Mr. G. Groen van Prinsterer Stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie

Jan van der Stoep
Voorzitter Curatorium

Wouter Beekers
Directeur

Een katholieke ChristenUnie

door mgr. dr. Gerard de Korte

Deze 13e Mr. G. Groen van Prinstererlezing is op woensdagavond 8 april 2015 uitgesproken in Paushuize in Utrecht.

Gerard de Korte (1955) is bisschop van het bisdom Groningen-Leeuwarden.

Een katholieke bisschop houdt dit jaar de Groenlezing: een primeur. Voor mij is dit een teken van de snelle en positieve veranderingen binnen de christelijke gemeenschap. Ik beschouw deze uitnodiging als een vrucht van de oecumenische beweging. Vroeger begonnen wij als christenen van verschillende tradities met het benoemen van onze verschillen. Vandaag de dag starten wij met onze overeenkomsten, overigens zonder de verschillen te willen verdoezelen.

Ik persoonlijk waardeer de oecumenische beweging als een vrucht van Gods Geest. Tegen die achtergrond beleef ik deze avond dan ook met grote dankbaarheid. Dat wil ik allereerst tegen u zeggen. Ik hoop dat u met mij deze dankbaarheid wilt delen. Later zal ik op de implicaties van de oecumene voor het politieke leven nader ingaan.

1. Groen van Prinsterer vanuit rooms-katholiek perspectief

Allereerst kijk ik graag terug op de betekenis van Groen van Prinsterer en dat dan natuurlijk vanuit rooms-katholiek perspectief. Groen was een antirevolutionair die tegenover de beginselen van de Franse Revolutie het evangelie van Christus plaatste. Hij zag in die zin een sterke antithese tussen het christelijk geloof en de cultuur van zijn dagen. Groen was aanvankelijk antikatholiek, maar zag later de katholieken als bondgenoot. Dat is niet verwonderlijk, want in veel opzichten was ook de 19^e-eeuwse Romana antirevolutionair. De pausen hadden een zeer defensieve houding naar de cultuur van hun dagen. Ik noem vanavond paus Gregorius XVI met zijn encycliek *Mirari Vos* (1832), maar ook de meer bekende paus Pius IX met zijn encycliek *Quanta Cura* (1864). In een bijgevoegde syllabus werd de moderne cultuur vrij massief afgewezen. Vanuit een huidig perspectief kan de opstelling van de 19^e-eeuwse pausen zelfs reactionair worden genoemd. Een heel voorzichtige omslag in het duiden van de cultuur vinden wij vanaf paus Leo XIII in de late 19^e eeuw, maar de echte omslag is pas gekomen tijdens het Tweede Vaticaanse Concilie, nu 50 jaar geleden.

Een voorbereiding van deze omslag valt achteraf al te zien bij een figuur als Frederic Ozanam, een katholiek sociaal denker en oprichter van de diaconale Vincentiusvereniging. Prof. Erik Borgman heeft een leus van Ozanam, "passons aux barbares" ofwel "overlopen naar de barbaren", gebruikt als titel van een van zijn publicaties. Met dat overlopen bedoelde Ozanam een doordenking van de erfenis van de Verlichting en de Franse Revolutie vanuit het evangelie. Geloof in de drieëne God en de idealen van de Revolutie konden ook met elkaar worden verbonden. Ozanam vroeg zich af of veel antirevolutionair denken feitelijk niet cultuurbepaald was. En waarom zou de monarchie of aristocratie vanuit het evangelie te prefereren zijn boven de democratie? Vrijheid, gelijkheid en broederschap kunnen immers vanuit het evangelie een authentiek christelijke invulling krijgen.

Binnen christelijke kring zijn er overigens altijd stemmen geweest die een scherpe antithese tussen christendom en de wereld hebben gerelativeerd, ook uit onverwachte hoek. Zo is van Abraham Kuyper de visie dat de Kerk soms tegenvalt en de wereld soms meevalt. Mogen wij dit horen als een echo van de visie van Augustinus dat er wolven binnen de Kerk zijn en schapen erbuiten? Een en ander komt in beeld als Augustinus spreekt over de Kerk als een 'corpus permixtum', een gemengd lichaam. En zowel onder rooms-katholieken als protestanten leeft breed de gedachte van scheppingsgenade of algemene genade of 'gemene gratie'. Het is de vertaling van de klassieke notie dat het goede, ware en schone buiten de Kerk als het werk van

Gods Geest kan worden gezien. Al in de vroege Kerk horen wij bij Justinus over de 'logos spermatikos', het zaaiende Woord dat ook buiten het christelijk erf vruchten voortbrengt.

Binnen de Romana is het synthetische denken na het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) weer dominant geworden. Daarmee ontstond ook de ruimte tot een erkenning van de gewetensvrijheid, de oecumenische beweging en de interreligieuze dialoog. De concilievaders spreken voortdurend met twee woorden: missie én dialoog. De bisschoppen van de Kerk zijn natuurlijk missionarissen van Christus als de Weg, de Waarheid en het Leven. Christus is Gods definitieve en onovertreffbare openbaring. Maar tegelijkertijd is er ruimte voor zowel de dialoog met christenen van andere tradities als ook met andere Godgelovigen. En uiteindelijk zoekt de Romana de dialoog met alle mensen van goede wil.

2. Een rooms-katholieke bisschop houdt de Groenlezing

Al aan het begin van deze lezing noemde ik deze Groenlezing door een rooms-katholieke bisschop een vrucht van de oecumenische beweging. In de geschiedenis van de christelijke gemeenschap vallen verschillende breuken te traceren. Ik noem allereerst de breuk tussen het oosterse christendom en de westerse Kerk in 1054, maar ook het uiteenvallen van het westerse christendom vanaf 1517. Christenen van verschillende tradities hebben elkaar eeuwenlang genegeerd en beledigd maar ook vervolgd en zelfs vermoord. Wij kijken daar nu met schuldgevoel en schaamte op terug.

Ongeveer 100 jaar geleden kreeg de oecumenische beweging de wind in de zeilen, allereerst in kringen van studenten, van zendelingen en missionarissen. Ik noem de oprichting van de Wereldraad van Kerken in 1948. Lange tijd bleef mijn Kerk oecumenisch uitermate gereserveerd maar de grote doorbraak kwam 50 jaar geleden tijdens het Tweede Vaticaanse Concilie. Zoals in 1948 dr. Visser 't Hooft een grote rol speelde bij de oprichting van de Wereldraad, zo noem ik ook graag de naam van een andere Nederlander en wel de naam van kardinaal Willebrands als een belangrijk katholiek oecumenicus.

Er is de laatste eeuw heel veel bereikt waarvoor wij oprecht dankbaar mogen zijn. Begonnen wij vroeger met de verschillen, nu beginnen wij met het benoemen van de overeenkomsten. En dat zijn er vele. Ik noem het gemeenschappelijk geloof in de God van Israël; het geloof in de menswording van God in Jezus Christus; het belijden van de drieëne God: Vader, Zoon en Geest. Maar ook 15 eeuwen traditie van de ongedeelde westerse Kerk.

Enkele jaren geleden publiceerde kardinaal Kasper het boek "Een rijke oogst", waarbij het resultaat van de katholieke oecumenische dialogen met verschillende andere christelijke kerkfamilies in beeld wordt gebracht. Overigens blijven er nog genoeg vragen voor een verdere oecumenische dialoog. Ik denk aan een heel cluster van vragen rond Kerk, ambt en sacramenten. Voor de komende jaren staat er dus nog genoeg op de oecumenische agenda.

3. Politieke samenwerking van christenen in Nederland

In Nederland hebben christenen elkaar politiek al vroeg opgezocht. Ik vermeldde al dat Groen van Prinsterer de rooms-katholieken steeds meer zag als bondgenoten. Met name sinds Abraham Kuyper zien wij een intense samenwerking van protestanten en katholieken. Gezamenlijk hebben zij zich sterk gemaakt voor de erkenning en overheidsfinanciering van het bijzonder onderwijs. Deze schoolstrijd werd in 1917 tot een succes. Na de Tweede Wereldoorlog zijn er meerdere ontwikkelingen te traceren. Allereerst is daar de al eerder genoemde oecumenische beweging, maar ook moet een snelle ontkerkelijking en ontkerstening worden genoemd. Met name in katholieke kring zien wij sinds de zestiger jaren van de vorige eeuw een snelle deconfessionalisering. Met de voltooiing van de katholieke groepsemancipatie verlangen steeds meer katholieken in ons land naar een individuele emancipatie. Een van de gevolgen is een sterke politieke uitwaaiing van de katholieken, met als effect het snel kleiner worden van de Katholieke Volkspartij. De oecumenische geest maar vooral ook de crisis bij de confessionele partijen leidt uiteindelijk tot het samengaan van de KVP, de ARP en de CHU in het Christen Democratisch Appèl in 1980. Het CDA ziet zichzelf als een christendemocratische partij maar staat ook open voor niet-christenen die het beginselprogramma kunnen onderschrijven. Het CDA verzamelt kiezers met een aantal Bijbelse noties: naastenliefde, gerechtigheid, gespreide verantwoordelijkheid en rentmeesterschap.

Twintig jaar later, in het jaar 2000, volgt de oprichting van de ChristenUnie als een samengaan van GPV en RPF. Het is een partij van rechtzinnig gereformeerde christenen. Maar ook evangelische christenen en een beperkt aantal rooms-katholieken steunen de partij. Als gevolg daarvan is er regelmatig binnen de ChristenUnie discussie over de drie Formulieren van Enigheid, drie gereformeerde belijdenisgeschriften uit de 16e eeuw, als grondslag van de Unie. Evangelische christenen hebben immers geen band met deze belijdenisgeschriften en enkele anti-rooms-katholieke uitspraken in deze documenten kunnen voor rooms-katholieke christenen een barrière vormen. Ik noem de opmerkingen in de Heidelbergse Catechismus over de Eucharistie maar ook artikel 36 uit de Nederlandse Geloofsbelijdenis over de overheid die alle afgoderij en valse godsdienst moet weren en uitroeien.

Vanavond wil ik nog een andere hinderpaal noemen. Rooms-katholieken en protestanten hebben een eigen taalgebruik. Katholieken spreken over 'Christus'; menig rechtzinnig protestant spreekt over 'Gristus'. Rooms-katholieken spreken over 'Onze lieve Heer'; protestanten spreken over de 'Here God'. In kringen van de ChristenUnie hoor ik ook regelmatig spreken over 'Bijbelgetrouwe' christenen.

Ik herken dit als jargon van bepaalde gereformeerde en evangelische christenen dat echter niet zal landen bij het gros van de rooms-katholieken. In onze dagen beseffen wij het belang van hermeneutiek, dat wil zeggen het besef dat mensen - levend vanuit culturele vooronderstellingen en belangen - de Heilige Schrift altijd moeten interpreteren. Een en ander maakt het spreken over Bijbelgetrouw en niet Bijbelgetrouw vaak al gauw te simpel. Al deze nestgeurverschillen bemoeilijken oecumenische contacten, maar kunnen ook samenwerking op politiek niveau bemoeilijken.

4. Naar een katholieke ChristenUnie?

Door de discussie rondom de Drie Formulieren van Enigheid klinken er binnen de ChristenUnie ook steeds stemmen om een bredere christelijke grondslag voor de partij te kiezen. En dat leidt tot de spannende vraag van deze avond: is het niet verstandig om te gaan spreken over een katholieke ChristenUnie? Nu weet ik dat bepaalde rechtzinnig protestanten een koudwatervrees kennen voor het woord 'katholiek'. Voor hen is dat immers direct synoniem met rooms-katholiek. Ik denk aan de protestantse vertaling van het woord katholiek in de Apostolische Geloofsbelijdenis met het woord 'algemeen'. Dat maakt de titel van mijn lezing op het eerste gehoor extra prikkelend. Maar ik kan veel van deze spanning ook direct weer wegnemen. Ik spreek vanavond namelijk over katholiek in de vroegchristelijke betekenis van het woord.

De christelijke gemeenschap van de eerste eeuwen kende een veelheid aan stromingen en was derhalve veelvormig. Ik noem hier joodse christenen maar ook gnostische christenen en vele andere stromingen. Binnen dit pluriforme christendom ontwikkelde zich in de eerste eeuwen van onze jaartelling de brede katholieke geloofsgemeenschap. Bijna alle hedendaagse christenen in ons land zijn erfgenaam van dit katholicisme. Er zijn dus rooms-katholieken, protestantse katholieken maar ook evangelische katholieken. Het gaat om een brede definitie van katholiek naar de etymologie van het woord: algemeen en universeel.

Voor een antwoord op de vraag naar de inhoud van het katholiek geloof en de juiste leefwijze van een katholiek christen worden in de eerste eeuwen van de Kerk al snel drie structurelementen belangrijk: de canon van de Heilige Schrift, de kerkelijke ambten en de vroegchristelijke geloofsbelijdenissen. Binnen het vroegchristelijke katholicisme vormen twee basisovertuigingen het kloppend hart. Allereerst het geloof in de menswording van God in Christus en daarmee nauw verbonden het belijden van God als Vader, Zoon en Geest. Anders gezegd: het spirituele hart van het vroegchristelijke katholicisme wordt gevormd door het geloof in de Incarnatie en het belijden van de Triniteit. Dit vinden wij ook terug in de structuur en de inhoud van de geloofsbelijdenissen van de vroege Kerk, de Apostolische Geloofsbelijdenis en de geloofsbelijdenis van Nicea-Constantinopel.

Katholieke rechtzinnigheid heeft niet alleen te maken met vieren en belijden maar evenzeer met het concrete leven. De essentie van het onderwijs van Jezus vormt de boodschap van een God die ons onvoorwaardelijk liefheeft en ons in alle gebrokenheid wil aanvaarden. Jezus roept mensen op naar zijn Vader te luisteren, Hem te gehoorzamen en zich aan Hem toe te vertrouwen. Wandelen met God en

gerechtigheid beoefenen horen bijeen als hol en bol. Christus vat dat alles samen in het dubbelgebod van de liefde: God beminnen en de naaste als jezelf. Zo kan de navolging van Christus gestalte krijgen. Christelijk leven heeft alles te maken met Christusgelijkvormigheid. Steeds meer moet mijn eigen 'ik' worden omgevormd door Christus. "Ik moet kleiner worden", zegt Johannes de Doper, "maar Christus groter" (Johannes 3:30). Of met de woorden van de apostel Paulus: "Niet ik leef maar Christus leeft in mij" (Galaten 2:20).

In de vroegchristelijke geloofsbelijdenissen behoort de katholiciteit tot de vier kenmerken van de Kerk. Katholiek denken is principieel universeel denken. God is immers de Schepper en Verlosser van alle mensen. Katholieke politiek is dan ook betrokken op alle rassen en klassen; op alle tongen en talen, betrokken op de gehele wereld.

Voor een katholieke ChristenUnie kan de Apostolische Geloofsbelijdenis een gemeenschappelijke traditietekst vormen. Overigens is het Bijbels getuigenis en de christelijke traditie, naar mijn overtuiging, niet één op één in actuele politiek te vertalen. Al eerder sprak ik over de noodzaak van een verantwoorde hermeneutiek. De ChristenUnie denkt gelukkig relationeel als het gaat om het geloof en richt zich op allen die een relatie met Christus kennen. Maar ook dan ontkomen wij niet aan interpretatie van het Woord. Het is ook voor christenpolitici altijd uitermate zinvol te overdenken of zij het Woord werkelijk gehoorzamen of het laten buikspreken.

Een wijziging van de fundering van de ChristenUnie door de gereformeerde belijdenisgeschriften uit de 16^e eeuw te vervangen door vroegchristelijke geloofsbelijdenissen, zoals de Apostolische Geloofsbelijdenis en de belijdenis van Nicea-Constantinopel, kan zowel praktisch als principieel worden bekeken. Wat zijn de pro- en contra argumenten voor een katholieke ChristenUnie?

5. Een katholieke ChristenUnie praktisch benaderd

Ik zal praktisch beginnen. Het aantal evangelische christenen in Nederland groeit maar is getalsmatig nog steeds beperkt. Op het eerste gezicht lijkt een verbreding richting de rooms-katholieken in Nederland meer profijt op te leveren. Er zijn tenslotte ongeveer 4 miljoen mensen binnen de Rooms-Katholieke Kerk gedoopt. Maar u mag zich niet te rijk rekenen. De Romana is in Nederland door het secularisme ernstig verzwakt. Bij sociologisch onderzoek noemt 60% van de rooms-katholiek gedoopten zichzelf katholiek. Nu vormen 2,5 miljoen rooms-katholieken nog steeds een mooie doelgroep, maar deze groep is door de ontzuiling in de laatste 50 jaar wel uitgewaaid over alle partijen, van SP tot PVV. De Nederlandse bisschoppen doen geen uitspraken (meer) over de partijkeuze van hun gelovigen. De Kerk heeft geen partijpolitieke voorkeur maar wel een aantal theologische en ethische standpunten met politieke implicaties. Iedere katholiek is geroepen om een goede afweging te maken en een verantwoorde gewetensbeslissing te nemen. Veel rooms-katholieken kiezen dan, al dan niet principieel, voor een niet-confessionele partij. Een en ander is ook heel goed mogelijk. In veel landen bestaan immers geen confessionele of christendemocratische partijen en brengen rooms-katholieken hun micro- en macro-ethische opvattingen tot uiting in partijen die geen expliciet gelovige grondslag hebben.

Alles bijeen is er naar mijn inschatting daarom geen grote rooms-katholieke visvijver voor de ChristenUnie. Ik vermoed dat de partij met name aantrekkelijk is voor de groep katholieken die het christendemocratische gehalte van het CDA te vlak en te flets vindt. Het zijn rooms-katholieken die zich of micro-ethisch of macro-ethisch in de ChristenUnie herkennen. Rond kwesties als abortus, euthanasie en prostitutie bestaat er inderdaad congenialiteit tussen het denken van de ChristenUnie en het katholiek sociaal denken en dat geldt ook voor veel sociale standpunten.

Het lijkt mij dat de ChristenUnie goed moet onderzoeken hoe de bestaande aanhang een grondslagwijziging zal waarderen. Het is van groot belang dat recht wordt gedaan aan de gereformeerde achterban van de partij. Bestaande kiezers moeten natuurlijk een koerswijziging kunnen meemaken en niet weglopen naar bijvoorbeeld de SGP als orthodox gereformeerde zusterpartij. Op praktische gronden moeten dus eerst alle knopen worden geteld voordat een wijziging van de partijfundering wordt doorgevoerd. Mijn inschatting is dat een bredere grondslag van de ChristenUnie niet zal leiden tot een groot aantal nieuwe rooms-katholieke kiezers.

6. Een rooms-katholieke bruidsschat

Maar ik wil de eventuele wijziging van de fundering van de partij natuurlijk ook principieel aan de orde stellen. Juist in het licht van de oecumenische toenadering van de laatste halve eeuw zou een partij voor alle christenen, die de navolging van Christus in confessionele politiek willen vertalen, een aantrekkelijke optie kunnen zijn. Het rooms-katholiek sociaal denken kan de ChristenUnie met een aantal kernnoties inspireren en verrijken. Met andere woorden: ik schets graag de contouren van de rooms-katholieke bruidsschat.

Het katholiek sociaal denken heeft zich ontwikkeld vanaf de eerste sociale encycliek *Rerum Novarum* van paus Leo XIII uit 1891. In nieuwe encyclieken en andere pauselijke teksten is dit denken voortdurend geactualiseerd. Ik noem hier *Caritas in Veritate* van paus Benedictus en de apostolische exhortatie *Evangelii Gaudium* ofwel 'De vreugde van het evangelie' van paus Franciscus.

Fundamenteel in het rooms-katholiek sociaal denken staat de bescherming van de **menselijke waardigheid**. Ieder mens is immers geschapen naar Gods beeld. Wie de mens schendt, schendt daarmee de Schepper. Dat vormt de gelovige achtergrond voor het beschermen van het leven vanaf de conceptie maar ook van het oude, aftakelende leven. Dat vormt ook de motivatie voor een actief bestrijden van mensenhandel en prostitutie. In de liberale visie vormt de samenleving een verzameling van individuen. In het katholiek sociaal denken ontplooit een mens zijn individualiteit in en door de gemeenschap. De mens is principieel een relationeel wezen. Vandaar dat het katholiek denken liever spreekt over **personalisme** dan individualisme. De mens komt als persoon tot ontplooiing in verbondenheid met anderen en met God als de Ander.

In het denken over individu en gemeenschap wordt in de protestantse traditie overigens een ander accent gelegd dan binnen het rooms-katholicisme. De Reformatie heeft het individualisme veel ruimte gegeven. Het klassiek rooms-katholiek denken is principieel een gemeenschapsdenken: ik ben katholiek met de katholieken. 'Communio' vormt een katholiek sleutelwoord. Het gaat om een 'sentire cum Ecclesia', een meevoelen en meedenken met de Kerk. Dat is een andere insteek dan de nadruk op het individu zoals die doorklinkt in de klassieke vraag van Maarten Luther: "Hoe krijg ik een God die mij rechtvaardigt?". Het opnieuw doordenken van het belang van de gemeenschap kan de ChristenUnie zeker voeden als het gaat om de overmatige individualisering binnen onze cultuur en het versterken van de sociale samenhang binnen onze cultuur.

Vanuit het gemeenschapsdenken is het niet verwonderlijk dat **solidariteit** een

belangrijke notie binnen het katholiek sociaal denken vormt. Het gaat om onderlinge solidariteit, juist ook met de mens in nood. Deze notie heeft een stevig Bijbels fundament. Ik noem het boek Exodus, met het thema van de bevrijding van Israël uit de slavernij maar ook met het thema verbond. In de profetische traditie vinden wij scherpe aanklachten tegen onrecht. Profeten als Jesaja en Amos gebruiken felle woorden om sociale ongerechtigheid binnen het ene verbondsvolk aan de kaak te stellen. Juist omdat God met het gehele volk een verbond heeft gesloten mogen de verschillen tussen arm en rijk niet te groot worden. In de lijn van de profeten staat ook het onderwijs van Christus. Hij is beschikbaar voor armen en zieken, voor “zondaars en bedelaars”, om met Oepke Noordmans te spreken. Bij het laatste oordeel zullen de werken van barmhartigheid als kleine daden van humaniteit een belangrijke rol spelen (vgl. Mattheüs 25). Micro uit zich dat in naastenliefde; macro in de inzet voor gerechtigheid, vrede en duurzaamheid. De mens is immers geen eigenaar van deze wereld maar een rentmeester of hovenier (Wil Derkse).

Voor een rechtvaardige samenleving is ook de notie van het **bonum commune** of algemeen welzijn van groot belang. De kwaliteit van de samenleving wordt ernstig bedreigd door een verabsolutering van deel- en groepsbelangen ten koste van de inzet voor het algemeen belang. Het belang van een ontwikkelde publieke moraal moet niet worden onderschat. Vanuit katholiek sociaal perspectief maak ik mij oprecht zorgen over een dominant denken in markttermen als het gaat om publieke taken. In zorg en onderwijs moet productie worden gedraaid. Maar het is belangrijk om juist zorg en onderwijs vanuit bezieling gestalte te geven. In de zorg gaat het erom werkelijk een naaste te worden zoals de Samaritaan in de parabel die zich tot in zijn ingewanden laat raken door de nood van zijn naaste en zo barmhartigheid bewijst. Vruchtbaar onderwijs vraagt om bezielde docenten die geen productie draaien maar de leerlingen en studenten de kans geven zich integraal te ontwikkelen. Han Fortmann sprak in dat verband al vele jaren geleden over de ontwikkeling van “heel de mens”. Inzet voor het bonum commune vormt ook de basis voor de bereidheid tot overleg. Het katholiek sociaal denken wijst klassenstrijd af en zoekt naar een harmonische verbinding van de verschillende maatschappelijke geledingen. Het gaat om de bereidheid om elkaar te zoeken en te vinden en compromissen te kunnen sluiten. Juist in ons land heeft polderen en schikken en plooiën een gematigde en nuchtere publieke cultuur opgeleverd. In het licht van het katholiek sociaal denken mogen wij die situatie in dankbaarheid koesteren.

Tenslotte noem ik de notie van **subsidiariteit**. Iedere samenleving bestaat uit allerlei gemeenschappen. Ik denk aan traditionele gemeenschappen als gezinnen, scholen, kerken, vakbonden en politieke partijen. Maar ik denk ook aan nieuwe gemeenschappen zoals zorg-, woon- en energiecoöperaties en allerlei andere nieuwe burgerinitiatieven en sociale netwerken. Volgens het katholiek sociaal denken moeten deze gemeenschappen de ruimte krijgen om zich te organiseren, in relatieve vrijheid ten opzichte van gezag op een hoger niveau. Anders gezegd: binnen het katholiek

sociaal denken bestaat een decentrale tendens. De verantwoordelijkheid moet daar worden gelegd waar deze ook gedragen kan worden.

Het hogere gezag vormt een 'subsidiium', een hulp en ondersteuning, voor het lagere gezag. De staat scheidt randvoorwaarden zodat de samenleving tot bloei kan komen. Het subsidiariteitsbeginsel zet zo een rem op onnodige schaalvergroting, regeldrang en centrale aansturing. De kracht van burgers, groepen en gemeenschappen binnen de samenleving kan zo optimaal worden benut.

7. De katholieke ChristenUnie vandaag en morgen: humanisering van de globalisering

Tot slot wil ik iets zeggen over de toekomst van een katholieke ChristenUnie. Al jaren geleden sprak Ad Verbrugge over een 'tijd van onbehagen'. Nederland is een bang en boos land geworden. Veel van onze landgenoten zeggen persoonlijk gelukkig te zijn maar hebben veel zorgen over de ontwikkelingen in ons eigen land, in Europa en de rest van de wereld. De achtergrond van het onbehagen is snel geschetst. Ik denk aan de blijvende economische onzekerheid na jaren van crisis, de ecologische zorgen, de internationale spanningen waarbij met name religieus geweld en het beleid van Rusland kunnen worden genoemd en de zorgen over de vergrijzing en ontgroening. Maar ook de politieke versplintering in ons land draagt zeker bij tot ontevreden burgers.

Onze politieke partijen stammen uit de tijd van de verzuiling. Maar die verzuiling is, zeker politiek gezien, grotendeel voltooid verleden tijd. Al een halve eeuw is er in Nederland sprake van ontzuiling en individualisering. Veel instituties krijgen weinig vertrouwen van de Nederlandse bevolking, dat geldt niet in de laatste plaats voor politieke partijen. Een en ander hangt zeker ook samen met het dominante pragmatisme. De meeste partijen hebben de ideologische veren afgeschud en denken vooral functioneel. Men vraagt zich vooral af wat werkt. Ook in Nederland zijn personen vaak belangrijker geworden dan politieke idealen.

Tegen die achtergrond zijn partijen met een duidelijk profiel voor een deel van het electoraat uitermate aantrekkelijk. Juist nu heeft ons land behoefte aan integere politici die met een helder moreel kompas varen. In die zin zie ik ruimte voor een katholieke ChristenUnie: een partij die, gefundeerd op de vroegchristelijke geloofsbelijdenissen, christenen van allerlei tradities samenbrengt die principieel kiezen voor confessionele politiek. Voor deze katholieke ChristenUnie zie ik overigens genoeg uitdagingen.

Na de crisis van de jaren dertig en de Tweede Wereldoorlog ontstond er een breed gedragen verlangen naar bestaanszekerheid. In Nederland werd na de moeilijke jaren van de Wederopbouw de verzorgingsstaat in de steigers gezet. Dit waarborgen van bestaanszekerheid werd gedragen door liberalen, sociaaldemocraten en christendemocraten. Men ging spreken over het Rijnlandse model tegenover het Angelsaksische model. In dat Rijnlandse model staan niet alleen de aandeelhouders centraal maar wordt ook terdege rekening gehouden met de belangen van de werknemers en de bredere omgeving. Bij een verantwoord

maatschappelijk ondernemen gaat het niet alleen om winst voor de continuïteit van het bedrijf, maar ook om de belangen van de werknemers en de toekomst van de planeet. Binnen de verzorgingsstaat werd een heel netwerk van sociale wetten gespannen.

De laatste decennia zien wij, mede door de digitale revolutie, een versnelde globalisering die al met Columbus rond 1500 is begonnen. Cultuur en economie zijn in transitie. Voor het kleine Nederland met zijn open grenzen en handelstraditie heeft dat grote consequenties. De versnelde globalisering vormt voor sommigen een geweldige kans maar vormt voor anderen een even geweldige bedreiging. De verzorgingsstaat botst steeds meer op grenzen en moet worden omgebouwd. Een grotere participatie van burgers is noodzakelijk. Het vormt een grote uitdaging voor een christelijk gefundeerde partij om de verbouwing van onze verzorgingsstaat tot een goed einde te brengen.

Paus Franciscus waarschuwt regelmatig voor een 'globalisering van de onverschilligheid' en pleit voor een globalisering van de solidariteit en de barmhartigheid. Voor velen in ons land staat de bestaanszekerheid onder druk. Ik denk aan de grote groep werklozen en arbeidsgehandicapten maar ook aan kwetsbare flexwerkers en mensen die onvrijwillig zzp'er zijn geworden. Ik noem ook ouderen die bezorgd zijn over een onverzorgde oude dag. Naar mijn inschatting kan de ChristenUnie inspiratie putten uit het katholiek sociaal denken juist als het gaat om een humanisering van de globalisering en de opbouw van een meer rechtvaardige participatiesamenleving. Het is daarbij goed te beseffen dat de dominante idealen van mondigheid, autonomie en zelfontplooiing weliswaar voor de brede middenklasse motiverend kunnen werken, maar dat deze idealen voor kwetsbare mensen uit de groeiende onderklasse onhanteerbaar zijn en zich zelfs ideologisch tegen hen keren. Juist een partij als de ChristenUnie zal dat moeten doorzien en zal voor hen een schild willen zijn. Ook voor kwetsbare en afhankelijke burgers moet een waardig bestaan worden gewaarborgd.

Een humanisering van de globalisering kan inspiratie putten uit het katholiek universeel denken. Rooms-katholieken denken in termen van de Wereldkerk; verreweg de meeste protestanten denken vooral in termen van de plaatselijke kerkelijke gemeente of de nationale Kerk. Een en ander kan ook in het politieke denken doorwerken. Een wereldomvattend denken inspireert om steeds weer over eigen grenzen heen te kijken. Alle mensen zijn als schepselen van God immers broeders en zusters van elkaar. Het universele denken kan een barrière opwerpen tegen het groeiende populisme en nationalisme in Nederland en veel andere landen in Europa.

Al enkele eeuwen bepalen nationale staten het politieke landschap. De huidige wereld is verdeeld in zo'n tweehonderd natiestaten. Maar wij weten ook van een versnelde globalisering van de economie en tal van problemen zijn alleen maar bovennationaal aan te pakken. Dat vormt een uitdaging voor iedere christenpoliticus die een katholiek universeel denken werkelijk serieus wil nemen. Het gaat dan om

concreet beleid dat leidt tot minder onrecht, minder geweld en de bescherming van Gods schepping. In verbondenheid met de trouwe God zijn vrienden van Christus tot veel in staat.

De christelijke inzet voor een minder onrechtvaardige wereld komt overigens niet voort uit een naïef optimisme. Wij weten immers van menselijke gebrokenheid en zondigheid. Het is de Heer zelf die voorkomt dat de onrechtvaardigheid van de geschiedenis het laatste woord heeft. Vanuit een Bijbels realisme weten wij dat al ons werken stukwerk blijft, altijd fragmentarisch en bedreigd. Maar deze wereld staat onder Gods belofte. Al onze inzet voor het Koninkrijk, al onze daden van naastenliefde en gerechtigheid zal de Heer bewaren en tot voltooiing brengen. In dat vertrouwen kan een katholieke ChristenUnie, in kracht van Gods Geest, een bijdrage leveren aan een meer duurzame en solidaire wereldorde.

Gerard de Korte

Mgr. dr. G. de Korte werd in 1955 geboren in Vianen (Utrecht). Van 1974 tot 1980 studeerde hij geschiedenis aan de Universiteit Utrecht. Aansluitend volgde hij de studie theologie aan de Katholieke Theologische Universiteit, eveneens in Utrecht. Vanaf 1983 studeerde hij als intern priesterstudent op het Ariënskonvikt, de priesteropleiding van het aartsbisdom Utrecht en het bisdom Groningen-Leeuwarden.

Nadat hij in 1987 was afgestudeerd, en tevens gewijd tot het priesterschap, werd hij staflid van het Ariënskonvikt en pastor van de Sint-Catharinakathedraal in Utrecht. Tussen 1992 en 1999 was hij rector van het Ariënskonvikt. In die periode (1994) promoveerde hij ook tot doctor in de theologie, op een proefschrift getiteld *Pastoraat van de verzoening. Mogelijkheden en grenzen van de theologie van het woord, in het bijzonder van Eduard Thurneysen, voor het katholiek pastoraat.*

In 1999 werd hij benoemd tot deken van Salland, in welke hoedanigheid hij ook deel uitmaakte van de bisdomsraad, en in 2001 volgde zijn benoeming tot hulpbisschop van het aartsbisdom Utrecht door Paus Johannes Paulus II. Als wapenspreuk koos hij: *Confidens in Christo* ('In vertrouwen op Christus'). Ook werd hij door kardinaal Simonis benoemd tot bisschoppelijk vicaris.

In 2008 werd hij door Paus Benedictus XVI benoemd tot bisschop van het bisdom Groningen-Leeuwarden. Sinds zijn benoeming tot hulpbisschop van Utrecht is hij binnen de bisschoppenconferentie verantwoordelijk voor de portefeuille Kerk en Samenleving.

Geraadpleegde literatuur

- A. van de Beek, *Lichaam van Christus en de Geest*, Zoetermeer 2012.
- Benedictus XVI, *Caritas in Veritate*, Vaticaanstad 2009.
- Erik Borgman, *Overlopen naar de barbaren*, Kampen 2009.
- Franciscus, *Evangelii Gaudium*, Vaticaanstad 2013.
- Han Fortmann, *Heel de mens*, Hilversum 1972.
- Nicolette van Gestel, *De kracht van de gemeenschap*, Nijmegen 2015.
- Walter Kasper, *Een rijke oogst*, Berne Heeswijk 2011.
- Ewout Klei/ Remco van Mulligen, *Van God los*, Amsterdam 2014.
- Gerard de Korte, *Hartelijk katholiek Utrecht*, 2012.
- Gerard de Korte, *Bouwen in vertrouwen*, Baarn 2013.
- Larry Liedentop, *Inventing the Individual*, London 2014.
- Eginhard Meijering, *Geschiedenis van het vroege Christendom*, Amsterdam 2004.
- Bart Jan Spruyt, *Voor religie en vrijheid*, Apeldoorn 2015.
- Ad Verbrugge, *Een tijd van onbehagen*, Nijmegen 2004.
- G.J.M van Wissen, *De christendemocratische visie op de rol van de staat in het sociaal-economisch leven*, Amsterdam 1982.

Eerdere Groenlezingen

- 2004 De oorsprong van de Europese grondwet. Door J.W. Sap
- 2005 De tucht van de democratie. Over pluriformiteit en burgerschap. Door G. Harinck
- 2006 Tegen de utopie - het Evangelie. Door G.C. den Hertog
- 2007 Vreemdelingschap en regeringsdeelname.
Of: wat doen pelgrims op het pluche?
Door W.G. Rietkerk
- 2008 Verlicht Den Haag of verdacht geloof? Over de politieke grenzen van religie. Door J.C. Kennedy
- 2009 Macht dienstbaar maken aan gerechtigheid. Over de ChristenUnie en regeringsverantwoordelijkheid. Door A. Rouvoet
- 2010 Crisistijd. Naar een andere waardering van markt en overheid.
Door B. Goudzwaard
- 2011 Christusbelijders: moed in de politiek. Door E. Schuurman
- 2012 Vechten in vredesnaam. De spanning tussen humaniteit en soevereiniteit. Door E. van Middelkoop
- 2013 Ankers Los. Toekomst voor christelijke organisaties. Door K. Veling
- 2014 De eeuw van de burger. Door G. Buijs

Mr. G. Groen van Prinstererlezing 2015